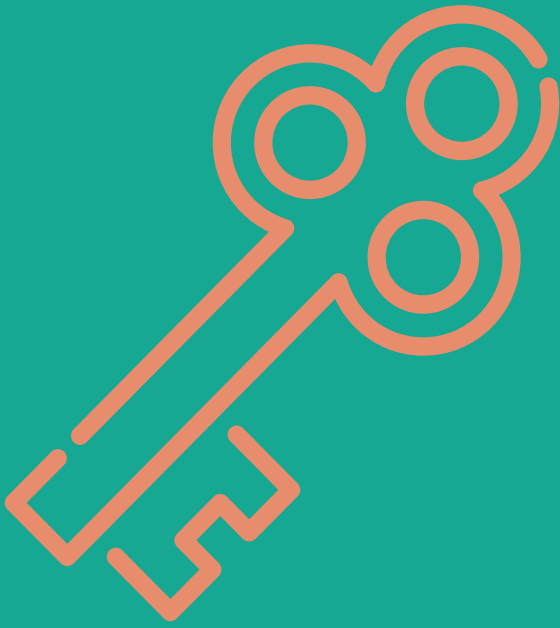

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי

שאלות לב לדעת (עמ"ד)

מהשאלה לשיעור:
הצעות פדגוגיות
לשיעור חוויתי ומשתף

הקדמות ודברי ברכה

הרב אלי אטיה מנהל לב לדעת

ארגון 'לב לדעת' פועל בחסות החמ"ד זה כשמונה שנים. עיקר עיסוקנו הוא קירוב בין חומרי הלמידה שאיתם נפגש התלמיד לבין עולמו הפנימי והחוייתי.

אמירה חסידית המיוחסת לרבי מנחם מנדל מקוצק אומרת: "המרחק בין המוח ללב גדול יותר מהמרחק בין השמים לארץ". חיבור בין העולם האינטלקטואלי לעולם הרגשי מוליד אדם שלם, היכול למקסם את כוחותיו. במשך לימודיו נפגש התלמיד עם מקורות ידע רבים, והשאלה היא מה מחולל בתוך אישיותו המפגש עם אותו ידע.

שמחנו מאוד ביזממה הברוכה של המזכירות הפדגוגית בראשותו של ד"ר משה ויינשטוק, להכנסת שאלות עמ"ר, שבמקור אנו מכנים אותן שאלות 'לב לדעת', לבחינות הבגרות. שאלות אלו וההוראה לקראת מענה עליהן מזמנות אפשרות ליצירת שיעורים משמעותיים, שיקרבו בין הראש של התלמידים לליבם ונפשם.

הואיל ולחם חוקנו בלב לדעת הוא העיסוק בהוראה המחברת בין התבונה לעולמו הפנימי של הלומד, הכנו את החוברת שלפניכם, הכוללת מגוון רחב של הצעות פדגוגיות לבניית שיעורים שיחוללו שיח ופעילות אקטיבית של תלמידים סביב הנושא הנלמד. המחשבה שהנחתה אותנו בבניית החוברת הייתה להציג מהלך הוראה מהשאלה לשיעור, הווי אומר: לנתח את השאלות, להבין מה הן דורשות וליצור שיעור חוייתי שיעניין את התלמידים וכן יאפשר להם לפתח מיומנות של מענה לשאלות מהסוג הזה.

אנו תקווה שהחוברת הזאת תהווה צוהר לפתיחת כיווני חשיבה נוספים בדרך להעברת שיעורים שבהם התלמידים הם שותפים פעילים ואף חשים את הקשר בין החומר הנלמד לחייהם.

אלי אטיה
מנהל לב לדעת

ד"ר אברהם ליפשיץ

בשנים האחרונות אנחנו זוכים להטמיע בחמ"ד את התוכנית 'לב לדעת' - ידע מצמיח חינוך'.

תוכנית זו מרחיבה את מעגל הלימוד למחוזות עמוקים יותר מידע, היא מבקשת לגעת במפגש שבין הלומד והנלמד, ויחד עם הלמידה המעמיקה והידע ליצור גם סקרנות, קשר והפנמה של הנלמד בקרב תלמידינו. אנו מאמינים שלמידה משמעותית יוצרת אהבת למידה, ושמפגש עמוק ואמיתי במהלך הלמידה מקדם ומצמיח את כל רובדי אישיותו של הלומד.

במהלך שנות הלימודים פוגשים התלמידים מגוון רחב של תחומי דעת, ובכל זאת נקודה אחת מתאימה לכל המקצועות - הלב. התוכנית עוסקת במשמעות של הלימוד עבור התלמיד, וזהו לב הלמידה.

בצד היבטים חשובים של הלימוד כמו ידע, מיומנויות וחשיבה, התוכנית מפתחת אצל הלומד יכולת של התבוננות פנימית ובחינה של הקורה אותו בתהליך זה: מה משתנה בו בעקבות הלימוד? במה תשתנה התנהגותו בעקבות השיעור? מה יצר בעולמו המפגש עם הטקסט כפי שהציג אותו המורה? לאן מוליכה אותו הסקרנות בעקבות מה שלמד בשיעור?

מהלך זה של התבוננות פנימית החל בחמ"ד והתרחב לכלל מערכת החינוך. בעקבותיו החלו להישאל בבחינות הבגרות שאלות 'לב לדעת' (עמ"ר - ערכים, מעורבות, רלוונטיות) - זאת בהובלת ד"ר משה ויינשטוק - יו"ר המזכירות הפדגוגית. מתוך הבנה שמענה לשאלות אלה מצריך שפה מיוחדת ומיומנויות מסוימות, ראינו לנכון להדריך את המורים לעסוק בשאלות לאורך השנה. 'לב לדעת' נענו לאתגר ופיתחו מערכי שיעור והנחיות פדגוגיות עבור המורים בכמה מן המקצועות. המטרה היא כפולה: ראשית, שיעור מעניין הגורם למעורבות פעילה של התלמידים; שנית, הכנה ממוקדת לקראת שאלות הבגרות - ניתוח השאלות ועיון במחווים המורים כיצד ניתן לענות נכון על שאלות אלו לאור הפעילות שהתרחשה בשיעור.

מורה שיעבוד לאור התכנים שבחוברת לא זו בלבד שיקבל מענה לשאלות 'לב לדעת' (עמ"ר), אלא גם יוכל להתרשם מהרוח הפדגוגית הנושבת ב'לב לדעת', ולאמץ אותה לתחומי ידע אחרים.

ד"ר אברהם ליפשיץ
ראש מינהל החינוך הדתי

ד"ר משה וינשטוק

מורים ומורות, יקרים ויקרות,

הורתם של שאלות העמ"ר (ערך, מעורבות, רלוונטיות) הייתה בבית מדרש 'לפניהם' שהקים הרב שמעון אדלר ז"ל בחמ"ד לפני כ-12 שנים. במהלך הלימוד בבית המדרש צמחה האבחנה של ד"ר שלמה בן אליהו שחשוב לכלול בלמידה בכיתה את כל שלבי הטמעת הלמידה באישיותו של האדם, את שלבי החב"ד - חוכמה, בינה ודעת. שם נבטה התפיסה שהלמידה מתחילה בחשיבה (חוכמה), ממשיכה בהבנה וביישום (בינה) ומעמיקה בהפנמה לתוככי הרגש והאישיות של האדם (דעת), על פי הגדרת בן אליהו.

את העמקת התפיסה הפדגוגית הזו וביסוסה הוביל ד"ר אברהם ליפשיץ בתוכנית 'לב לדעת' בחמ"ד, תוכנית שבה זכה הנושא להתייחסות רצינית, עד כדי פיתוח שפה פדגוגית שהשפעתה על שדה החינוך ניכרת ורחבת היקף. מתוך הבנה שההערכה וההיבחות מכתובות את הלמידה בכיתה לא מבוטלת, יזמו ב'לב לדעת' את שאלות העמ"ר בבחינות הבגרות בתחומי הדעת השונים.

תפיסה זו קודמה במוסדות השונים של מערכת החינוך במדינת ישראל ובכל תחומי הדעת, וקנתה לה מקום של כבוד במדיניות המזכירות הפדגוגית בשלוש השנים האחרונות, ב'שאלות עמ"ר' בבחינות הבגרות ובמיצ"ב. מטרת השאלות הללו הייתה להשפיע על אופי הלמידה בכיתה, כך שבכל לימוד בכיתה ישולבו ערכי החינוך והחברה, לצד הדגשת הרלוונטיות ללומדים ועידוד המעורבות שלהם.

כאשר עוסקים בשאלות העמ"ר חשוב לזכור שהשאלות הן רק קריאת כיוון, רק אמצעי למורה הטוב ולתלמיד המתעניין. ההערכה היא רק צוהר למטרות הלמידה, צוהר מעצב ומייצר שיח - אבל צוהר. טוב לזכור שהעיקר הוא השיח בכיתה, שהחלום הוא שהלימוד והדיון בין המורה ללומדים וללומדות ובינם לבין עצמם יעסקו בערכים ובחיי הלומדים. כאשר גופי הידע יילמדו לעומק, מתוך הלמידה תגיע התמודדות עם אתגרים, יתעוררו שאלות ויזדמן עיסוק בתכנים רלוונטיים. הרצון של כולנו, המורים, הוא שהדברים שאנו מלמדים יהדהדו אל חייהם של ילדינו ויחלחו אל עולמם ואישיותם, שהלמידה תשפיע עליהם, תבנה אותם ותחיה אותם לאורך שנים. כך הם יצמחו להיות אנשים לומדים, מתעניינים, ומעל הכול אנשים טובים, וכך גם תיבנה החברה בארץ שלנו כחברה טובה יותר. החוברת הזו, שצמחה בבית הפדגוגי החשוב והמשמעותי של 'לב לדעת' שכל הזמן מתחדש ומתקדם, מכוונת בדיוק לכך - לפתוח את הצוהר של שאלות העמ"ר לתוך הכיתה, לסייע לכם, המורים והמורות לפתוח את הלמידה בכיתה לידע, לחשיבה ולהפנמה. כי לשם כך כולנו בחרנו להיות מורים, כי זה לוז המקצוע הטוב והחשוב הזה: להקנות את הידע ומתוכו לפתח את החשיבה והרגש, לפתח את הערכים והערכיות, ובעצם, לגעת באדם.

בהצלחה לכולנו,
מוישי

ד"ר משה וינשטוק הוא יו"ר המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך לשעבר.

מבוא

לצד המטרות, הנושאים והמיומנויות בתחום הקוגניטיבי, ניתן להבחין ברוב תוכניות הלימודים גם במטרות, בנושאים ובמיומנויות שלהם היבטים ערכיים, אישיותיים ורגשיים. שאלות עמ"ר שנוספו לבחינה תורמות לקידום ההיבטים הללו, בהיותן שאלות חשיבה הכוללות היבטים של רגש, מעורבות אישית, רלוונטיות ועמדה ערכית.

אחד הגורמים המשפיעים ביותר על המתרחש בשיעור הוא אופן ההערכה של תחום הדעת. מטרות הוראה שהתלמידים אינם נבחנים עליהן נתפסות לעיתים כהצהרתיות בלבד. כאשר לא נבחנים על שאלות הפנמה, לרוב לא מקדישים מספיק זמן לעיסוק בנושאים אלו בשיעורים, וממילא קשה יותר לפתח למידה הנוגעת בחיי הלומד או בתחום הערכי.

על רקע ההבנות הללו מבקשת המזכירות הפדגוגית להמשיך את המהלך של פיתוח שאלות העמ"ר כדי לעודד למידה מעמיקה במהלך כל השנה; למידה הכוללת את מכלול אישיותו של התלמיד, למידה שתרחיב את היכולות האינטלקטואליות לצד עולמו הפנימי, שיפוטו וערכיו, ברוח מדיניות המשרד וברוח מטרות תוכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים.¹

מורים רבים מצליחים להניע חוויית למידה משמעותית בקרב הלומדים; למידה הכוללת רכישת ידע, ניתוח תכנים, חשיבה, מעורבות שכלית ורגשית ודיאלוג המעיד על רלוונטיות ויחסי גומלין בין המורה ללומדים ובין הלומדים לבין עצמם. מורים אלה יוצרים בעת השיעור מפגש עמוק בין הלומדים לבין התוכן הנלמד, מעוררים שאלות, מתווכים ידע, מערערים תובנות ומצמיחים ידיעות חדשות. מפגש למידה משמעותי המתרחש בשיעור מערב את כל אישיותו של הלומד: השכל, הרגש והעולם התוך-אישי.

מטרת הקובץ שלפניכם היא ליצור את החיבור שבין שאלות העמ"ר שנוספו לבחינות בגרות לבין השיעורים בכיתה. הקובץ מציע ניתוח של שאלות העמ"ר בתחומי הדעת השונים, מציג עקרונות להוראה ומדגים שיעורים המכוונים ללמידה שיש בה חיבור בין ידע נרכש לבין הפנמתו על ידי הלומדים. בכל תחום ידע הלכנו אחור 'מהשאלה לשיעור' והדגמנו איזה שיעור יכול לעמוד בבסיסה של שאלה, שיעור המכוון למעורבות, רלוונטיות ועמדה ערכית של הלומדים. בסופו של כל תחום דעת הצגנו שאלת בגרות עמ"ר ותשובות לעיון כדי שהתלמידים יתרגלו את הנדרש מהם (חיבור בין ידע לבין עמדה) ויוכלו לנתח עם המורה את הנדרש בתשובתם.

בכל אחד מתחומי הדעת מובאים:

1. ניתוח הנדרש בשאלות עמ"ר
2. שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת שיעור
3. ארגז כלים מתודיים לסוגי שאלות שונים
4. מהלך שיעור לדוגמה
5. ניתוח שאלת בגרות ותשובה

1. להרחבה ראו את איגרת המזכירות הפדגוגית, קיץ תשע"ו.

דגשים לשיעור עמ"ד

למידה פעילה: חשוב שהשיעור ייבנה באופן כזה שהתלמידים יהיו בו פעילים.

שיתוף כל התלמידים: חשוב לחשוב על דרכים שבהן כל תלמיד חייב להשתתף, ואינו רק צופה פסיבי באחרים.

מרחב הלמידה: מומלץ לחשוב מראש על עיצוב מרחב הלמידה - האם מרחב הלמידה המתאים הוא מעגל או אולי עדיפה ישיבה בקבוצות? האם כדאי לשנות את כיתת הלימוד הקבועה כדי ליצור אווירה אחרת? צורה אחרת של סידור השולחנות, אביזרים נלווים וכד' יעניקו אופי אחר ללמידה.

אווירה לא שיפוטית: כדי שתלמידים ירגישו בנוח ויוכלו להביע את דעתם ולבחון דעות אחרות מתוך חירות מחשבה, יש ליצור אווירה לא שיפוטית בכיתה. צורת התייחסות של המורה שאינה שיפוטית אלא משקפת תתרום לאווירה נינוחה.

הקשבה וכבוד: חשוב להרגיל את התלמידים להקשיב לדעה הנגדית ולא להתפרץ באמצע, לדבר בכבוד אל ה"יריב".

הבעה: זו הזדמנות יקרה לתרגל ולשפר את יכולת ההבעה, ללמוד להתנסח בצורה ברורה, לטעון טענות, להסבירן ולהדגימן. יכולת הניסוח שתשתפר בשיעור תתרום גם ליכולת הניסוח בבחינה.

"ארגז כלים"

מתודות להצגת דילמה

דיבייט ("מעמת" או "שיג ושיח" בעברית): אירוע מונחה שבו שני אנשים או יותר צריכים להציג את עמדותיהם המנוגדות. ניתן לחלק את הכיתה לשתי קבוצות המייצגות דעות מנוגדות. הקבוצה בוחרת מראש דוברים שיציגו את תפיסתה ומתכוננת למעמת - הצגת נימוקים מרכזיים לתפיסתה וכן חשיבה מראש על הטענות שתציג הקבוצה היריבה וכיצד תוכל להפריך את טענותיה. הדוברים שנבחרו יציגו את נימוקיהם במליאה בדיון מונחה, שבו לכל קבוצה יש זמן מוקצב להעלאת טענה ולהפרכת טענת נגד.

כללי הדיבייט (חפשו באתר "גיא יריב")

כובעי חשיבה: ששת כובעי החשיבה של אדוארד דה בוונו - שיטת חשיבה שמטרתה שיפור תהליך קבלת ההחלטות בקבוצות. במסגרת השיטה המשתתפים בדיון מבצעים משחק תפקידים בהתאם לכובע הדמיוני שהם חובשים. כל כובע מייצג חשיבה אחרת והחובש אותו עונה בהתאם לכובע שחבש (לדוגמה: כובע אדום - רגשות, תחושות ואינטואיציות; כובע ירוק - חשיבה יצירתית וכו'). משתתף רשאי להחליף כובעים במהלך הדיון, וכך לייצג דרכי חשיבה שונות זו מזו.

ששת כובעי החשיבה (חפשו באתר "ברנקו וייס")

ניתן כמובן לשאול את עקרונות השיטה ולהשתמש בה בדרכים מגוונות, לדוגמה: ליצור כובעי זהות שבהם המשתתפים עונים על פי זהות של דמות שקיבלו; לבטא באמצעות הכובעים ערכים שונים הבאים לידי ביטוי בנושא הנלמד (שלום, אמת, יציבות, ספונטניות ועוד...).

משחק תפקידים - "להיכנס לנעליים של דמות": במתודה זו המשתתפים נכנסים לנעליים של דמות - מקבלים כרטיסי זהות של דמויות שונות ובהתאם לזהות מייצגים דעה בדיון.

כיסא חם: דיון בקונפליקט על ידי הצבת שני כיסאות המייצגים שתי דעות מנוגדות - הדוברים היושבים על כל אחד מהכיסאות צריכים לנמק את תפיסתם מול הכיתה, וכאשר נגמרים להם הטיעונים מגיע דובר חדש, מתיישב במקומו וממשיך את הדיון.

דיון מתקשב: העימות נכתב ומוצג על גבי מסך המחשב, לדוגמה על ידי חלוקת התלמידים לזוגות שבהם כל אחד מייצג דעה הפוכה והם מתכתבים ביניהם בווטסאפ. הווטסאפ יכול לעלות על המסך הכיתתי.

בית משפט: הכיתה הופכת לבית משפט כיתתי עם תביעה, סגוריה ועדים שונים הקשורים לסוגיה הנלמדת. התרגיל מאפשר השתתפות של תלמידים רבים ובחינה לעומק של סוגיה שיש לה צדדים שונים.

כלים להבעת עמדה אישית

כתיבה אישית: סיכום עמדה אישית על ידי כתיבת מאמר לעיתון, המלצה, מכתב לחברים ועוד.

הצבעה בקלפי

העמדה על ציר רצף: כל תלמיד יציין את עמדתו בנקודה על גבי ציר משורטט בין שתי עמדות שונות.

גרף כיתה של הדעות השונות: ניתן ליצור סכמה ממוחשבת של הדעות השונות בגרף פאי או בגרף עמודות. כשהדעות השונות יוצגו בסכמה כל תלמיד יציג היכן הוא ומדוע בחר כך. (האם אני בדעת מיעוט או בדעת הרוב, מדוע בחרתי כך...)

היכן אני בציר? שימוש בצירים מטפוריים על מנת להמחיש היכן אני ביחס לסוגיה שהועלתה (לדוגמה: האם אני יושב בקטר הרכבת או נגרר מאחור; האם אני בתוך העיגול או מחוץ לו; על גזע העץ, על הענף או על הצמרת... בהתאם לנושא הנידון).

ציר אנושי: המרחב הכיתתי הופך להיות מעין ציר מתוח בין שתי עמדות או בין מספרים שונים המייצגים את רמת ההזדהות, והתלמידים נעמדים לאורך הציר בהתאם לעמדתם האישית.

כלים ליצירת מעורבות

שימוש בדרכים אומנותיות ככלי ליצירת מעורבות והזדהות כתיבה יוצרת: 'כניסה לראש' של דמות ביצירה על ידי כתיבת מכתב בשמה, התכתבות בין שתי דמויות, התכתבות בין התלמיד לדמות ביצירה, כתיבת סוף שונה, התערבות בכתיבה במהלך העניינים ביצירה ועוד.

מיצג אומנותי, גרפיקה: הבעת דעה בדרך ויזואלית על ידי עיצוב מודעת פרסומת, קומיקס ועוד.

משחק תפקידים: ייצוג דרמטי של דמויות ביצירה - תלמיד בוחר דמות שעימה הוא מזדהה ומביע את דעתו בנושא מסוים.

מקהלת קריאה: קבוצות שונות מקבלות בדיוק את אותו טקסט לקריאה בקול בפני הכיתה, אולם הטקסט יישמע אחרת בהתאם לדרך שבה יבחרו לקרוא אותו: הדגשת מילים, הנמכת הקול או הגברתו, קריאה במקלה או בקול יחיד ועוד.

אקטואליה: חיבור העבר לחייו של התלמיד בהווה על ידי חשיפה לתכנים אקטואליים כיום - סרטונים, חדשות, קטעי עיתונות הנקשרים ליצירה.

מפגשים: מפגש עם דמויות בהווה, ריאיון עם דמות חיה הקשורה לדילמות או לאירועים בעבר.

כלים מתודיים לסיכום למידה

שאלות הפנמה לתלמיד: הזדהיתי עם... למדתי מדמות זאת את... הלקח שאני מפיק מהאירוע הוא...

"צידה לדרך": סיכום לימוד נושא ב'צידה לדרך' - לקחים שהתלמידים לוקחים לחייהם. ניתן להמחיש את הצידה בצורה ויזואלית - התלמידים בוחרים חפצים או תמונות להכניס לסל ומסבירים את בחירתם במעגל שיח.

"תובנה במילה": סבב סיכום שבו כל לומד אומר מילה אחת שהוא לוקח איתו מהלימוד.

חלק שני תושב"ע

הקדמה

"תפקידנו הוא להתוות דרכים, להמשיך הלאה את לימוד התורה בעם ישראל, לפתח ולהעמיק, להקיף ולהרחיב. לגדל את הדורות הבאים להיות ספוגים ומלאים בדבר ה' אליהם. להתחדש ולהתרענן בלימוד תלמוד ותושב"ע". בכל יום יהיו בעיניך חדשים.⁵

(אתר המפמ"ר לתושב"ע)

לימוד תורה שבעל פה משלב לימוד שכלי עם תהליך נפשי פנימי. הכלים השכליים מאפשרים לימוד תהליכי שיטתי ומעמיק, אשר מתחבר לתהליך נפשי פנימי של חיבור לדבר ה' ולהלכות שאותן מקיים הלומד בחייו.

מטרת שאלות העמ"ר שנוספו לבחינת הבגרות היא לכוון את המורה והתלמידים ללמידה משמעותית, שבה התלמידים אינם רק 'אוגרי ידע' אלא מתחברים לדבר ה' מתוך המפגש עם הידע וחיבורו למציאות החיים.

הכלים להערכת ידע והבנה מוכרים וידועים. לעומת זאת, תהליכים פנימיים בנפש האדם איננו יכולים באמת להעריך. שאלות העמ"ר ששולבו בבחינות בגרות כוללות מרכיבים שיוצרים את תחילתו של תהליך רגשי-פנימי, ומבקשות מהלומד הבעת עמדה אישית מנומקת וחיבור בין הידע שרכש לבין דוגמאות מהחיים.

ההערכה של תשובות הלומדים תהיה מבוססת על החיבור בין הידע שרכש התלמיד לבין יכולתו להביע עמדה אישית מנומקת ומבוססת על הידע שרכש.

מובן שתלמיד אינו יכול להיפגש לראשונה עם שאלות העמ"ר במבחן עצמו. כבר בשיעורים עצמם עליו להתנסות בחיבור הסוגיה שלמד אל דוגמאות מחייו, ביכולת הבנת סוגיה לעומק על צדדיה השונים ובהבעת עמדה מורכבת ומנומקת.

שיעור המבקש את עמדת התלמיד ומעורבותו לא יסתיים בהבנת המקורות מתוך ספר המצוות, אלא יבקש מהתלמיד לנקוט עמדה ולנמק אותה תוך התבססות על הלימוד.

בקובץ שלפניכם הלכנו אחור, מהשאלה לשיעור: הקובץ מנסה לתת בידי המורה כלים לבניית שיעורים פעילים, מעוררי שיח, המקנים ללומדים מיומנויות וכלים למתן מענה מיטבי לשאלות עמ"ר.

"הוי זהיר לקרות בתורה תמיד אשר תוכל לקיימה, וכאשר תקום מן הספר, תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו, ותפשפש במעשיך בבקר ובערב, ובזה יהיו כל ימיך בתשובה". (מתוך איגרת הרמב"ן)

בקובץ שלפניכם:

א. שאלות לדוגמה

ב. ניתוח הנדרש בשאלות עמ"ר

ג. שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת השיעור

ד. ארגז כלים מתודיים

ה. מערך הוראה לדוגמה - מהשאלה לשיעור

ו. ניתוח שאלת בגרות ותשובה

א.

שאלות לדוגמה

מעורבות ורלוונטיות; הזדהות עם ערכים

- 1. מצוות כיבוד אב ואם** (מצווה לג)
 א] מהו השורש של מצוות כיבוד אב ואם?
 ב] הסבר איזו השפעה יכולה להיות למצוות כיבוד אב ואם על עבודת ה' שלך או של חבריך.

2. מצוות נטילת לולב (מצווה שכד)

- א] "האדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה תמיד [...] ועל כן [...] המקום [...] הרבה להם מצוות".
 הסבר את דברי בעל ספר החינוך.
 ב] כתוב דוגמה מחייך או מחיים של מכריך המבטאת את העיקרון שמציב ספר החינוך.

נקיטת עמדה ערכית-הלכתית בדילמה

- 3. א]** מדוע מצוות הלוואה "יותר חזקה ומחויבת ממצות נתינת הצדקה"?
 ב] התלבטת האם לתרום מהכנסותיך לעמותה המסייעת לעניים בתרומה או לעמותה המלווה להם כסף. ביכולתך לסייע רק לאחת מהן. למי תסייע? נמק את החלטתך.
 בתשובתך התבסס על מה שלמדת.

4. מצוות תוכחה (מצווה רלט)

- א] יש מצבים שבהם אין לקיים מצוות תוכחה. הסבר מדוע.
 ב] חבר פגע בך והזיק לך, ואתה מתלבט האם להוכיח אותו או לא.
 1. הסבר את ההתלבטות שלך ואת הכרעותיך.
 2. פרט באילו מצבים תכריע שלא להוכיח אותו, ובאילו מצבים כן יהיה נכון להוכיח אותו. בסס ונמק תשובתך על פי מה שלמדת בספר החינוך.

ב.

ניתוח הנדרש בשאלות עמ"ר

שאלות דילמה ונקיטת עמדה

שאלות שבמרכזן עומדת לרוב דילמה ערכית-הלכתית ועל התלמיד להכריע ולנמק את בחירתו תוך התבססות על ידע המקורות שנלמדו בנושא. עמידה מול שאלות דילמה חושפת את התלמיד לעומק המצוי בתורה שבעל פה, למורכבות הניצבת בפני הפוסקים, להתייחסות לצדדים השונים של סוגיה ולעומקה של ההכרעה ההלכתית. תלמיד שנוקט עמדה תוך התבססות על ידע תורני לומד כיצד יכולה ההלכה לנווט את חייו ואת בחירותיו השונות.

שאלות רלוונטיות ומעורבות

שאלות אלו מבקשות לקשר בין הנלמד בספר לבין חייו של התלמיד. כיצד המצווה או הסוגיה שלמד עליה התלמיד נוכחת ומשפיעה על חייו, מה הסיק מהלימוד, אילו דוגמאות מחייו של התלמיד מביאות לידי ביטוי את הערכים שלמד. בשאלות אלו על התלמיד לדעת לחבר בין הידע שרכש לבין דוגמאות מהחיים שלו ושל סובביו.

ג.

שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת שיעור

לב השיעור

- « מהו נושא השיעור?
 « איך נושא זה רלוונטי לחיי תלמידיי? או לחלופין - איזה אופק חדש הוא יכול לפתוח בפניהם?
 « אילו דילמות ערכיות-הלכתיות יכולות לעלות מהחומר הנלמד? באיזו דילמה אבחר להתמקד?
 « האם הדילמה הזאת מעניינת אותי?

מיומנויות

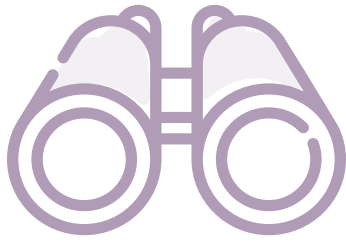
- « כיצד אלמד את התלמידים לבטא את דעתם האישית תוך התבססות על הידע התורני?
 « כיצד אפתח אצל תלמידיי יכולת הבעת עמדה מורכבת ומנומקת?

מתודות

- « כיצד אבהיר את הנושא ואת הדילמה ואוודא שכלל התלמידים הבינו את הדברים?
 « כיצד אצור שיעור שיש בו גם לימוד וגם שיח אישי?
 « איזו מתודה תעזור לי ליצור דיון פורה בכיתה?

ד.

ארגז כלים מתודיים

א. יצירת קשב ומעורבות בתחילת הלמידה

1. שאלת שאלות

קריאה ראשונית יסודית של הסוגיה והצגת שאלות עליה **על ידי התלמידים** כדי ליצור מעורבות והעמקה של הלומדים בחומר.

2. תאטרון קריאה

'מקהלת קוראים' תקרא את הסוגיה בדרכים שונות. מטרת הקריאה להבליט תכנים מסוימים דרך הקריאה.

3. שאלות חשיבה טרום הלימוד

שאלות מטרימות היוצרות מעורבות של הלומד בחומר וסקרנות לקראת הלימוד (לדוגמה לחשוב באילו מקרים חלה מצוות הוכחה, לפני לימוד המקור).

4. לימוד בחברות או בחבורות לימוד

ב. מתודות להצגת מחלוקת

1. מעמַת (דיבייט)

אירוע מונחה שבו שני אנשים או יותר צריכים להציג את עמדותיהם המנוגדות. * במסגרת שיעור בודד לא נוכל להגיע למעמַת (דיבייט) מקצועי, אולם נוכל לטעום מעט מעקרונותיו.⁶

2. כובעי חשיבה

שיטת ששת כובעי החשיבה של אדוארד דה בוונו היא שיטת חשיבה שמטרתה שיפור תהליך קבלת ההחלטות בקבוצות. במסגרת השיטה, המשתתפים בדיון מבצעים משחק תפקידים בהתאם לכובע הדמיוני שהם חובשים.⁷ **בתושב"ע נוכל לשאול את השיטה ולקבוע כי הכובעים מייצגים תפיסות עולם שונות, למשל: 'אמת' (בית שמאי) מול 'שלום' (בית הלל), וכך להרגיל את התלמידים לזהות את השורש הערכי בבסיסה של המחלוקת.**

3. כיסא חם

דיון בדילמה על ידי הצבת שני כיסאות המייצגים שתי דעות מנוגדות - הדוברים היושבים על כל אחד מהכיסאות צריכים לנמק את תפיסתם מול הכיתה. ברגע שנגמרים לאחד מהם הטעונונים מגיע דובר חדש, מתיישב במקום חברו וממשיך את הדיון.

4. דיון מתקשב

העימות נכתב ומוצג על גבי מסך המחשב. לדוגמה על ידי חלוקת התלמידים לזוגות שבהם כל אחד מייצג דעה הפוכה והם מתכתבים ביניהם בווטסאפ. הווטסאפ יכול לעלות על המסך בכיתה.

בסיום העימות - נקיטת עמדה אישית במחלוקת

« כתיבה אישית

« הצבעת בחירות

« העמדה על ציר רצף

כל תלמיד יציין את עמדתו בנקודה על גבי ציר משורטט בין שתי עמדות שונות.

« מפת כיתה

התלמידים ימפו את הדעות השונות ויציגו אותן על גבי גרף.

« ציר אנושי

המרחב הכיתתי הופך להיות מעין ציר מתוח בין שתי עמדות או בין מספרים שונים המייצגים את רמת ההזדהות, והתלמידים נעמדים לאורך הציר בהתאם לעמדתם האישית.

6. כל קבוצה תצטרך להעלות שלושה נימוקים מרכזיים לדעתה.

כל קבוצה תצטרך לחשוב על טענה שתציג הקבוצה היריבה ולנסח תגובה לטענתה.

כל קבוצה תבחר דובר שיציג את עמדתה.

7. כל כובע מייצג חשיבה אחרת, והחובש אותו עונה בהתאם לכובע שחבש. לדוגמה: כובע אדום - רגשות, תחושות ואינטואיציות; כובע ירוק - חשיבה יצירתית ועוד. המשתתפים רשאים להחליף כובעים במהלך הדיון, וכך לייצג דרכי חשיבה שונות זו מזו.

ג. רלוונטיות

1. סוגיות מהחיים

שימוש בדוגמאות מהחיים המוכרות לתלמיד ונקשרות לחומר הנלמד באמצעות כתבות, סרטונים, כרטיסי דילמות ועוד.

2. אקטואליה

חיבור העבר לחייו של התלמיד בהווה על ידי חשיפה לתכנים עכשוויים: סרטונים, חדשות, קטעי עיתונות הנקשרים לסוגיה.

3. מפגשים חיים

מפגש עם דמויות בנות זמננו, ריאיון עם דמות חיה בנושאים הקשורים לסוגיות שנלמדו.

ד. שימוש בדרכים אומנותיות ככלי ליצירת מעורבות והזדהות

« **כתיבה יוצרת:** כתיבת מכתב בשם דמות, דיאלוג בין דמויות ועוד על מנת להביע רעיון הנלמד מהנושא.

« **מיצג אומנותי, גרפיקה:** הבעת דעה בדרך ויזואלית: עיצוב מודעת פרסומת, קומיקס ועוד.

« **משחק תפקידים:** ייצוג דרמטי של דעות ביצירה - תלמיד בוחר דמות או דעה הנקשרת לנושא הנלמד ומציג אותה בפני הכיתה. ניתן לערוך עימות בין דמויות, מפגש בין דמויות שונות ועוד.

ה. דרכים להבעה אישית לסיכום הנושא הנלמד

1. שאלות הפנמה לתלמיד

משפטים שהתלמיד נדרש להשלים: הזדהיתי עם... למדתי מסוגיה זאת את... הלקח שאני מפיק מהלימוד הוא...

2. 'צידה לדרך'

סיכום נושא ב'צידה לדרך' - לקחים שהתלמידים לוקחים לחייהם מיוצגים באמצעות חפצים המונחים לפניהם. התלמידים מכניסים חפצים לסל על פי בחירתם ומשתפים מה מסמל עבורם החפץ וכיצד הוא נקשר לנושא הנלמד.

ה.

מהלך הוראה לדוגמה - מהשאלה לשיעור

מצוות תוכחה (מצווה רלט)

א] יש מצבים שבהם אין לקיים מצוות תוכחה. הסבר מדוע.
ב] חבר פגע בך והזיק לך, ואתה מתלבט האם להוכיח אותו או לא.
1. הסבר את ההתלבטות ואת הנימוקים לכלל עמדה.
2. פרט באילו מצבים תכריע שלא להוכיח אותו, ובאילו מצבים כן יהיה נכון להוכיח אותו. בסס ונמק תשובתך על פי מה שלמדת בספר החינוך.

ניתוח הנדרש בשאלה

סעיף ב הוא שאלת עמ"ר. שאלה זו מתבססת על ידע והבנת הנלמד מתוך 'ספר החינוך' ומבקשת הכרעה ערכית אישית של התלמיד מתוך הבנת המורכבות של הסוגיה.

מהלך השיעור

1. סבב פתיחה

< פתיחה: יצירת קשב ומעורבות

נבקש מהתלמידים לשתף את הכיתה במקרים שבהם הם חוו או ראו מן הצד ביקורת ותוכחה שהועילה או הייתה משמעותית.

2. עבודה פעילה בקבוצות

נבקש מהכיתה להתחלק לקבוצות בנות ארבעה תלמידים ולנסח שני כללי 'עשה' לתוכחה מועילה וטובה ושני כללי 'לא תעשה' לתוכחה מזיקה ופוגעת.

3. אסיף

כל קבוצה תשתף את הכיתה במסקנותיה והמורה יכתוב על הלוח את 'כללי התוכחה' כפי שהם עלו מן התלמידים.

4. עיון

< רכישת ידע

נבקש מהתלמידים לקרוא את המצווה ולדלות מתוכה כללים נוספים לאופן שבו יש להוכיח. נשאל שאלות הבנה:

« מאיזה פסוק נלמדת מצוות תוכחה?

« מהם גבולות התוכחה על פי ספר החינוך?

« מה למדו חכמים מן החזרה על הציווי "הוכח תוכיח"?

« מה למדו חכמים מהסיפא של הפסוק, "ולא תשא עליו חטא", בנוגע לאופן ההוכחה?

« כיצד ההוכחה עשויה להוסיף "טובה ושלום בין אנשים"?

5. **נשווה** בין הכללים שהעלו התלמידים לבין הכללים להוכחה של ספר החינוך.

< חיבור בין ידע לעמדה אישית

6. העמקה

דף לימוד בחברותא, דיון וכתבה יוצרת למורה ולתלמידים הרוצים להעמיק (ראו נספח בסוף פרק זה).

אסיף

נחזור לפורום הכיתתי ונשאל: מדוע היחס שמביעים חכמים כלפי תוכחה שונה מזה שקבע קהלת? מהם השיקולים לטובת עמדתו של קהלת ומהם השיקולים לטובת עמדת החכמים?

7. הפנמה - התבוננות אישית

נבקש מכל תלמיד להשיב על השאלות שלהלן במחברת, ולשתף בזוגות.

« ממי או היכן אני מקבל בדרך כלל משוב או ביקורת על התנהגותי? »

« מתי בחיי הועילה לי הביקורת ומתי הזיקה? »

« ממי יותר קל לי לקבל ביקורת? »

« ממי אינני מוכן לקבל ביקורת? »

« האם יש מישהו בחיי שארצה לקבל ממנו ביקורת? »

« באילו נושאים קל לי יותר לשמוע ביקורת, ובאילו נושאים אני נרתע מאוד מביקורת? »

« מה עלי לעשות כדי להצליח לצמוח מהביקורת שאני מקבל? »

« האם אני מוכיח אחרים? »

« על אילו דגשים עליי להקפיד כדי שהביקורת שלי תהיה הוגנת ותתקבל? »

« ולסיום - האם אני נותן לאנשים סביבי גם הארות חיוביות? »

לסיכום השיתוף בזוגות, תלמידים מוזמנים להצביע ולשתף במשהו שלמדו מבן זוגם לדיון.

< בכך נרגיל את התלמידים באופן מעשי להתבונן בעין טובה על החבר שלמדו איתו, וזה יהיה הצד המשלים לעיסוק במצות תוכחה.

8. סיכום

נסיים בסיפור על תוכחה מאת רבי אריה לוי.

ברמת גן התגורר זוג צעיר שזה עתה החל את דרכו המשפחתית. תוך זמן קצר הרתה האישה במזל טוב, אלא שההיריון היה למורת רוחה, ומסיבות כלכליות ואישיות היא ביקשה להפסיק את הריונה. כשנודע הדבר להוריה, ניגשו בבהילות לביתו של הרב אריה לוי וביקשוהו שידבר על ליבה של בתם. הרב, שראה בדבר הצלת נפשות, נסע מביתו שבירושלים לרמת גן ונקש על דלת ביתה. משפתחה נכנס הרב, התיישב, והחל להתייפח ולייבב. האישה הצעירה עמדה מולו חסרת אונים תוך שהיא מנסה להרגיעו, אך לשווא.

כששאלה למבוקשו, הביט בה הרב מבעד לדמעותיו במבט חודר. היא, שחכמה הייתה, הבינה את סיבת בואו, ובניסיון להרגיעו אמרה: "כבוד הרב, אל תבכה, אני נשבעת לך - אביא אותו לעולם". משיצאו הדברים מפיה, קם הרב ממקומו, בירכה בבריאות איתנה ויצא מביתה.

לימים נולד לזוג בן והוא נקרא בשם שמואל. אותו ילד גדל להיות שר המשפטים של ישראל, השר שמואל תמיר, מי שתמך בתיקון 'חוק ההפלות' בשנת 1978.

1.

ניתוח שאלת בגרות ותשובה

לסיום הלימוד נציג בפני התלמידים שאלת עמ"ר וניתן להם להשיב עליה. אחר כך נציג בפניהם שתי תשובות לשאלה וניתן להם לבחון מהי תשובה מלאה.

מצוות תוכחה (מצווה רלט)

א. חבר פגע בך והזיק לך, ואתה מתלבט האם להוכיח אותו או לא.

1] הסבר את ההתלבטות ואת הנימוקים לכל עמדה.

2] פרט באילו מצבים תכריע שלא להוכיח אותו, ובאילו מצבים כן יהיה נכון להוכיח אותו. בסס ונמק תשובתך על פי מה שלמדת בספר החינוך.

תשובה א

1] הוכחה יכולה ליצור לעיתים קשר טוב ולחבר יותר בין החברים. היכולת להוכיח מעידה על קשר חזק, על יכולת להקשיב ולומר את הדברים באמת. אפשר להוכיח את החבר כאשר התוכחה יכולה להישמע. במקרים אלה יכול להיות שבעת הצורך אוכיח את החבר כמה פעמים. חשוב מאוד להקפיד לומר את התוכחה בנעימות ובדרך יפה וצנועה, על מנת שתתקבל על לב השומע ועל מנת לא לבייש את המוכח. אם התוכחה תוביל לשלום ואהבה ותגביר אותם בוודאי שיש מצווה להוכיח.

2] יש פעמים אחרות שבהן התוכחה עלולה להוביל לשנאה ופגיעה עמוקה. במקרים אלה מתוך הבנה שאם אוכיח את החבר התוכחה לא תישמע, ותוביל לקושי וקרע עמוק, לא אוכיח את החבר. במקרים אלה דווקא אי-ההוכחה אלא הקבלה והאהבה של החבר יכולה לקרב ולהרבות שלום בעולם. עקרון השלום והאהבה שעומדים בבסיס מצוות התוכחה שאותה מסביר ספר החינוך באים במקרה זה לידי ביטוי ונשמרים דווקא באי-קיום התוכחה.

תשובה ב

1] יש מקרים שבהם אוכיח את חברי, במקרים שבהם החבר דומה לי, ומעשיו נוגעים לליבי. מקרים אלה שמעוררים אצלי הזדהות הם המקרים שבהם אני נקרא להוכיח את החבר. מקרים שבהם דווקא הנגיעה האישית שלי היא היוצרת את היכולת שלי להוכיח את החבר. במצבים אלה אוכיח את החבר דרך דיבור עליו ולא דרך דיבור עליו, תוך שימת לב כמובן למקום שבו הוא נמצא ולהבנתו את דבריי.

2] מקרים שבהם אבחר שלא להוכיח את החבר יהיו מקרים שבהם נושא התוכחה רחוק ממני ומעולמי ולא קשור אליי. במקרים כאלה, גם החבר לא יקשיב לדבריי כך שאין טעם בתוכחה.

ניתוח התשובות

תשובה א מבוססת על ידע של מצוות התוכחה ועל דבריו של ספר החינוך, ויוצרת חיבור בין הלימוד לבין הדוגמאות שמביא התלמיד מחייו. תשובה ב היא מחשבה אישית שאינה מבוססת על המקור הנלמד, ולכן אינה עונה על הנדרש.

דף לימוד לחברותות

צוללים לעומק

חברותא בנושא 'תוכחה'

1] קראו את הפסוקים מספר קהלת והשיבו על השאלות:
"אל תוכח לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך" (קהלת ט, ח).
"אהב מוסר אהב דעת, ושונא תוכחת בער" (קהלת יב, א).
הסבירו את הפסוקים.

« מדוע על פי קהלת יש לבקש ביקורת?
« מדוע על פי קהלת מוכיחים את מי שאוהבים?

2] קראו את המקור שלהלן מתוך התלמוד הבבלי והשיבו על השאלות.
מנין לרואה דבר מגונה בחברו שחייב להוכיחו? תלמוד לומר (ויקרא יט, יז) "הוכח תוכיח את עמיתך". הוכיחו ולא קיבל, מנין שיחזור ויוכיחנו? תלמוד לומר: "הוכח תוכיח". יכול אפילו משתנים פניו? תלמוד לומר: "ולא תשא עליו חטא". עד היכן תוכחה? רב אמר: עד הכאה. ושמואל אמר: עד קללה. רבי יוחנן אומר: עד נזיפה.
אמר רבי טרפון: תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח, אם אמר לו: "טול קיסם מבין שינך!" אמר לו: "טול קורה מבין עיניך!".
אמר רבי אלעזר בן עזריה: תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה.
אמר רבי עקיבא: תמהני אם יש בדור הזה שידוע להוכיח.

(תלמוד בבלי, ערכין טז ע"ב)

מהם שלושת המכשולים לתוכחה המובאים בגמרא?

1] נהלו דו-שיח דמיוני בין קהלת לבין חכמי הגמרא. מהן הטענות של כל צד?
2] האם אתם מזדהים עם דבריו של קהלת או עם עמדתם של התנאים המובאים בגמרא?

